

Զ Հ Ո Ւ Դ - Ք Ո Ւ Շ Ա Ն ^{*)}

(Հրեաոսպանութիւն)

Վ Է Պ

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՅ

VIII

Երիտասարդ շահադէ Բէհման-Միրզան իր բերու-
նի թալարի առաջ ձգուած մարմարէ աւազանի գլխին
չորած՝ կատարում էր երեկոյեան նամազը։ Աւարտելով
նա նոր էր սկսել կոճկել շապկի թեւքերը, նստած սա-
ջադէի վրայ ու հագնել թիրմանման դուլբաները, երբ
դրսի բակից դէպի պարտէզը մտնելու դրան վարագոյ-
րը բարձրացաւ և մի կին, ամբողջովին ծածկուած ուր-
բանդով ու շխշկացող չախչուրների մէջ շտապով ներս
մտաւ։ Անցնելով շահադէի մօտով, և ուղղելով քայլե-
րը դէպի հարամխանայի դուռն, կինը բարձրացրեց ե-
րեսի քողի մի անկիւնը և շահադէն նկատելով նրա
դէմքը, դողաց։ Սակայն կարողացաւ զսպել իր վրդով-
մունքը և ժպիտը երեսին ողջունել իր հօրեղբայր Մէ-
լիք-Գասըմ-Միրզին և իր կրտսեր շահադէ եղբայրնե-
րին, որոնք այդ միջոցին նոյնպէս ներս մտան պարտէ-
զը, հրաւիրուած լինելով իֆթարի։

Ի տես իր հօրեղբօր, Բէհման-Միրզան շտապեց
հանգնել թիրմաշալի ջուբբան, ուղղել գլխի բուխարէ

*) Տե՛ս «Մուրճ» № 3.

մորթու գլխարկը և ոտքի կանգնելով խոր գլուխ տալ նրան, հրաւիրելով բազմել մեծ չինարու հովանու ներքոյ դրուած տախտի վրայ. եղբայրները մնացին կանգնած և, ընդհակառակն, իրանք խոր գլուխ տուին իրանց անդրանիկ եղբօր։

— Համարձակութիւն եմ առնում խնդրել, որ թոյլ տաք ինձ մի քանի բոպէ ներս գնալ մի կարեօր թուղթ բերելու համար, ասաց Բէհման-Միրզան հօրեղբօրը։

Վերջինս գլխի շարժումով հաւանութիւն տուեց և երբ Բէհման-Միրզան հեռացաւ, դիմելով երիտասարդ շահագրէներին, ասաց. «Բիսմուլլահ, նստեցէք»։ Շահ-զագրէները չը նստեցին տախտի վրայ, այլ չորեցին նրա առաջ, սէջադէի վրայ։ Փիշիւրդմէթները բերին փոքր ֆինջաններով սուրճ և մատուցին ղէյլան։

Բէհման-Միրզան շտապ-շտապ անցաւ պարտէզը, մտաւ հարամխանան և զնաց ուղղակի շահագրէխանը մի սենեակը, ուր, քօղը արդէն բարձրացրած, կանգնած էր բամբիշի առաջ մեր ծանօթ Եսսաման խափշիկուհին։ Բամբիշը լաց էր լինում և երբ ամուսինը մըտաւ, «Վուրը եկել մեզ տարել է, ասաց, տես ինչ դօրծ է բերել Եսսամանը»։

— Հը, ինչ կայ, հարցրեց շահագրէն։

— Այն կայ, լացակումած ասաց Եսսամանը, որ Շահը մատանին տուել է բաւթառ Հաջուն և այս գիշեր մէմուրները ¹⁾ գալու են։ Աբդուլլան, որ երկու օր առաջ իր աչքով տեսել էր, ղէյլանը տալիս, թէ ինչպէս Շահը լացում էր, երբ մատանին յանձնեց Հաջի-Միրզա-Աղասուն և անմիջապէս ինձ ուղարկեց այն օրը ձեզ յայտնելու, այսօր իմացաւ, որ Հաջին—թող նա սատանայի և ջինների փայ դառնայ, թող Հազրաթ-Աբբասը խռով կենայ նրա գլխին—այս գիշեր է ուղարկելու մէմուրներին իր դժօխային միաբը իրագործելու։ Աբդուլլան, եղբայրս, որ երբէք ձեր բարու-

¹⁾ Մ է մ ու ը — վճիռ և հրաման կատարող պաշտօնեայ։

թիւնները չի մոռանայ, հաղիւ ժամանակ է գտել և վաղ տալով եկել Իմամ-Ջուսի տունը. ես էլ շնչասպառ եկայ ձեզ յայտնելու, որ ձեր գլխի ճարը տեսնէք:

— Փախիր, փախիր, Բէհման, ասաց շահադէխա- նըմը և սկսեց բարձրաձայն հեկեկալ:

— Սուս, սուս, բարկացած ասաց շահադէն. դի- տես, ինչ է. ուզում ես աղախինները և ծառաները ի- մանան: Պէտք է ոչ մի կերպով ցոյց չը տալ, որ մենք գիտենք մէմուլընի գալը: Եսսամանը մեզ անձնուէր և հաւատարիմ է. նա մեզ կ'օգնի և Ալլահի օգնու- թեամբ ես ի դերեւ կը հանեմ չար սատանայ Միրզա- Աղասու ծրագիրը: Կարող եմ, Եսսաման, քեզ վրայ յոյս դնել:

— Թող իմ տէրը միայն հրամայի իր անարժան ա- ղախին, պատասխանեց խափշիկուհին և նրա սև դէմ- քը փայլեց բարի ժպիտով. ես պատրաստ եմ ջանս զուրբան անել այն մարդին, որ այնքան բարի եղաւ իմ մինուջար եղբօր վերաբերմամբ:

— Ուրեմն լսիր, շահադէ խանըմ, դարձաւ իշխա- նը իր կնոջ, լսիր և դու, Եսսաման: Ինձ դուրսը սպա- սում են իֆթարի հօրեղբայրս և եղբայրներս: Ես կը գնամ և նրանց հետ իֆթար կ'անեմ, որպէս զի ծա- ռաները ոչ մի կասկած չը տանեն. ապա շահադէնե- րին կը յայտնեմ եղելութիւնը: Իֆթարից յետոյ ես կը դամ ույստեղ, պատճառ բռնելով, որ շահադէխանըմը հիւանդացել է: Երբ մէմուլընները կը գան, շահադէ- ները կը զբաղեցնեն նրանց, մինչեւ որ ինձ կանչեն հարեմխանայից, բայց մինչ ինձ կանչելը մենք կ'իրա- գործենք մեր ծրագիրը: Այժմ դուք տեղաւորեցէք փոքր արկղի մէջ բոլոր մեր ունեցած ամենաթանկա- գին գոհարեղէնը և կարեւոր թղթերն, յայտնեցէք աղախիններից երկու-երեքին, որ իֆթարից յետոյ հիւր էք գնալու շահադէ-ամուսնի¹⁾ հարէմխանէն: Դու

1) Ամու—հօրեղբայր:

այն ասա, Եասաման, դուրսը, փողոցում ֆէրաշներ չը կան:

— Ես տեսայ միայն Իբրահիմին և Սէլիմին, Բէգլար-բէգու երկու ֆէրաշներին, որոնք փողոցի սրճատնում նստած ղէյլան էին քաշում: Սէլիմը իմ բարեկամն է և ինչ ասեմ կը կատարի: Նրա կողմից ոչ մի վտանգ չը կայ:

— Շատ լաւ. ուրեմն ի գործ և թող Ալլահը բաղջր անէ իր նայուածքը այս տան վրայ:

Եւ դուրս գալով հարամխանայից, Բէհման-Միրզան վերագարձաւ բիրունին, ուր, աւաղանի դիմացի թաւարում, պատրաստուած էր իֆթարը:

— Ներեցէք հօրեղբայրս, և դուք եղբայրներս, որ ձեզ սպասեցնել տուի, բայց ձեր բոյրը մի բիչ բէյֆ չունէր և ստիպուեցայ ինքս որոնել ինչ որ կամենում էի:

— Ինչալլահ, շուտով կ'անցնի շահադէխանըմի հիւանդութիւնը:

Եւ շահադէները, լուանալով ձեռները արծաթէ կոնքի մէջ, որ մատուցին սպասաւորները, նստեցան իֆթար անելու, հրաւիրելով և մի քանի սէյիդների ու մօլլաների, որոնք անկոչ հիւրեր էին:

Թորին լուութեան մէջ կատարուեց իֆթարը. շահադէները բաջ նկատում էին Բէհման-Միրզայի դէմքի վրայ անձկութիւն, մտաղբաղ հոգս. նրանք գիտէին, որ ինչ որ մի աղէտ է սպառնում իրանց եղբօրը, բայց չը գիտէին, թէ նրա գլխին կախուած դօմօկլեան սրի թելը կտրուելու վրայ է: Վերջապէս, օտարների ներկայութեամբ խօսելն ևս անյարմար էր:

Իֆթարը վերջացաւ. պատուարժան անկոչ հիւրերը և շահադէները, սուրճի և ղէյլանի ակնկալութեամբ, ձեռները լուանալուց յետոյ, սկսեցին միսվակի և զկուտոցի գործածութիւնը. վերջինը անհրաժեշտ էր տանտիրոջ քաղաքավարութիւն ցոյց տալու համար. զկուտոցը նշան է բազմաճօխ սեղանի վայելքի:

—Աղաներ, դիմեց Բէհման-Միրզան մօլլաներին, դուք հրամայեցէք այստեղ վայելեցէք ձեր սուրճը և ղէյլանը, իսկ մենք դնանք մի քիչ հանգստանանք պարտէզում:

Պարտէզում, նստած սաղարթախիտ չինարիների հովանու տակ Բէհման-Միրզան պատմեց հօրեղբօրը և եղբայներին, որ Շահի հրամանով, այդ գիշեր դահիճները պէտք է դան կուրացնելու իրան:

—Անկարելի բան է այդ մեր եղբօր կողմից, դու նստուած, յուզուած բացականչեցին երիտասարդ շահ-էադէները:

—Դժբախտաբար, ամեն բան կարելի է, նոյն իսկ եղբայրասպանութիւնը, քանի որ Իրանի տէրը ոչ թէ Մահմէդ-Շահն է, այլ բաւթառ Հաջի-Միրզա-Աղասին. նա խելքից հանել է Շահին, տխրութեամբ ասաց Մէլիք-Գամմ-Միրզան, խոր թառանչ բաշելով: Ի՞նչ ես մտադիր անել. պէտք է շտապել:

—Ես արդէն գիտէի, թէ և չէի հաւատում, ուստի և կազմել եմ իմ ծրագիրս: Պէտք է փախչեմ և ապաստանեմ ռուսաց կայսրի դրօշակի տակ, հետո առնելով գոհարեղէններս և թղթերս. որքան կը կատաղի Հաջին, իմանալով որ որսը ձեռքից թռաւ, մանաւանդ գոհարեղէններս, որոնց վրայ տնկել է իր աչքը:

—Բայց ապահո՞վ ես, որ ռուսաց զեսպանը վաղը բեզ չի յանձնի Շահին, երբ սա պահանջէ. այն ժամանակ բեզ համար էլ պրծում չը կայ, բեզ կը մեղադրեն իբրեւ պետական դաւաճանի և կը գլխատեն:

—Ես միանգամայն վստահ եմ ռուսաց իմիւէրաթօրի վեհանձնութեան վրայ: Այժմ, լսեցէք եղբայրներս, ժամանակը սուղ է:

Եւ բոլորովին անխելի ձայնով, նա հասկացրեց շահգադէներին թէ ինչ պէտք էր անել, երբ մէմուրները կը դան: Ապա համբուրուելով հօրեղբօր և եղբայրների հետ, նա դառնապէս լացաւ: Լացին և շահ-գադէները:

— Եղբայրներս, դիմեց Ռէհման-Միրզան շահգադէներին, մեծ է Ալլահն զօրութիւնը. Շահը հիւանդոտ մարդ է, երեւի Ալլահը շուտով կը կանչի նրան իր դատաստանի առաջ. աշխատեցէք որ նոր Շահը, երիտասարդ Նասրէգդինը հօրը նման չը կործանէ իրանը և պարսից գահը:

Այդ միջոցին հարամխանան տանող գրան վարագոյրը բարձրացաւ, մի աղախին երեւաց շէմքի վրայ և ինչ որ մի խօսք ասաց ծառաներին, որոնցից մինը, գալով շահգադէների մօտ, յայտնեց, որ շահգադէխանը մի քէյֆը նորից խառնուել է և խնդրում են շահգադէն ներս գնայ:

Ռէհման-Միրզան վեր կացաւ, գլուխ տուեց իշխաններին և ծանր քայլերով ուղղուեց դէպի հարամխանան:

Շահգադէները սրտամորմօք կսկիծով հետեւեցին նրան, մինչեւ որ վարագոյրը ծածկեց նրան իրանց աչքից:

Մէլիք-Գասըմ-Միրզան ծափ տալով, հրամայեց թէյ և ղէյլան բերել և գլգլացնելով ղէյլանի ջուրը ու ըթի պնչերից արձակելով մուխը, նա ընկղմուեց խորին մտածողութեան մէջ: Երիտասարդ շահգադէները նոյնպէս լուռ և մտախոհ ծխում էին ղէյլանը:

Լիւսինը երեւաց և նրա մեղմ, արծաթափայլ լոյսով հետզհետէ սկսեցին լուսաւորուել չինարիների կատարները. ապա նրա շողը ցոլացաւ ջինջ աւաղանի մէջ. աւաղանի ջուրը յորդելով սկսել էր վազել պարտիզի անցքերով և նրա ներդաշնակ կարկաչիւնը, խառնուելով ծաղիկների և վարդերի բուրմունքին, հաճելի դուրսութիւն և կենարար թարմութիւն էր սփռում ամբողջ պարտիզի մէջ. մի բիշ հեռու, վարդի թփերի մէջ ծածկուած սոխակները իրանց դայլայլիկներն էին լսեցնում հերթով. սկսում էր մինը, շարունակում էր երկրորդը, աւարտում էր երրորդը: Սէր, կեանք էին երգում ծաղիկները, վարդերը, սոխակները. համակ բնութիւնը

սէր, կեանք էր բուրում, բայց, զարմանալի հակասութիւն, այդ բնութեան ծոցում նստած երեք շահագրէներ ի սրտի մէջ մահ էր թագաւորում: Եւ մահը, դարչելի, սոսկալի մահը արդէն մօտենում էր իր ճիւղղ գէմբով, յանձին մէմուրներ ի և դահիճներ ի: «Զուր չէր բայդուշի¹⁾ չարագուշակ ձայնը Շահի պալատում, մտածեց Մէլիք-Գասըմ-Միրզան, ահա այսօր խեղճ Բէհմանի օրը խաւարում է»:

Անցաւ մի ժամ, անձկալից, սրտամաշ ժամ: Կորած էր Բէհման-Միրզան, եթէ փախուստը չը յաջողուէր, բայց հարամխանան լուռ էր, ոչ մի աղմուկ չէր լսում:

Յանկարծ պարտիղի դրան վարագոյրը բարձրացաւ. լուսինը արդէն բարձրացել էր երկնակամարի վրայ և լուսաւորել ամբողջովին պարտէզը: Մի աղմուկ բարձրացաւ դրան մօտ և մի սպասաւոր, վազ տալով, սըփըրթնած, դողահար կանգնեց շահագրէների առաջ:

— Շահի արդալը շիներն²⁾ են և ջալլադները³⁾, հաղիւ կարողացաւ արտասանել նա: Շահագրէին են ուղղում:

— Ասա դան այստեղ, հրամայեց Մէլիք-Գասըմ-Միրզան:

Բայց մէմուրները, երկու հոգի, արդէն մօտենում էին, առաջնորդուած ճրագները ձեռքին բռնած փիշխըդմէթներով: Աւագը, որ մի կարճահասակ մարդ էր, մօտեցաւ շահագրէներին և խոր գլուխ տալով, ասաց. «Շահից ֆէրման ենք բերել, որտեղ է շահագրէ Բէհման-Միրզան»:

— Օրհնեալ է Շահի ֆէրմանը, ասաց Մէլիք-Գասըմ-Միրզան, առանց հրաւիրելու մէմուրներին նստելու. շահագրէն այստեղ էր, մի քանի լոպէ առաջ կանչեցին հարամխանայից, շուտով կը վերադառնայ, մենք էլ սպասում ենք: Խէր է ձեր գալուստը:

1) Բուլ

2) Պալատական պահակապետ 3) Գահին:

—Այլահը աւելի շաւից պաշտպանէ շահագրէին, պատասխանեց մէմուրը, կամենալով արտայայտել այդ խօսքերով, թէ շահագրէն աւելի մեծ դժբախտութեան կարող էր ենթարկուել, բայց Աստուած գթացել է նրա վրայ:

—Միթէ Բէհման-Միրզային որ և է դժբախտութիւն է սպառնում, խորին զարմանք կեղծելով հարցրեց Մէլիք-Գասըմ-Միրզան:

Եւ դառնալով սպասաւորներին, հրամայեց. «Շուտ սուրճ և ղէյլան բերէք Միրզա-Աբբաս-խանի համար, իսկ ձեզանից մինը թող իմաց տայ էնդէրունին, որ շահագրէին կանչեն. թող ասեն, որ նոր հիւրեր են եկել և շահագրէխանըմին ոչինչ չը յայտնեն»:

Ապա դիմելով աւագ մէմուրին, յարեց. «Բիւսուլլահ, Աբբաս-խան, նստիր. այդ ինչ վատ լուր ես բերել»:

—Ինչ անեմ, շահագրէ, ամենքս պարտաւոր ենք կատարել Շահի մուբարէք հրամանը:

—Ի հարկէ, ի հարկէ, ասացին շահագրէները, բայց ինչ հրաման է տուել Շահը:

—Աշխարհի աղօթարանը յանձնելով մեզ այս մատանին, հրամայել է մեզ կուրացնել Բէհման-Միրզա շահագրէին, իր եղբօրը:

Եւ հանելով գրպանից թիրմա շաւից կարած և ուլունքածուպ մի քսակ, Աբբաս-խանը հանեց միջից Շահի կնիքը ու համբուրելով ու գնելով գլխին, մատուցեց շահագրէներին:

Շահագրէները նոյնպէս համբուրեցին, դրին գլխընների վրայ:

—Բայց ինչ է Բէհման-Միրզայի յանցանքը, որ արժանացել է այդպիսի մեծ պատժի:

—Նա, շէյթանի դրդմամբ, մտադրուել է զրկել աշխարհիս աղօթարանին կեանքից և ինքն Շահ դառնալ:

—Որպիսի յանդգնութիւն, սարսափելի ոճիր, ար-

դարեւ, արժանի աւելի մեծ պատժի, միաբերան պու-
ռացին շահագրէները: Բայց միթէ այդ ճշմարիտ է.
միթէ նա ընդունակ է այդպիսի անլուր յանցանք գոր-
ծելու իր հարազատ եղբօր դէմ:

—Ալլահը միայն գիտէ սուտն ու ճշմարիտը, բայց
մենք պարտաւոր ենք կատարել մեզ տուած հրամանը:

—Ի հարկէ, ի հարկէ, ասաց Մէլիք-Գասըմ-Միր-
զան, բայց մեր այստեղ ներկայ լինելն անյարմար է.
լաւն այն է հեռանանք, գնանք, քանի որ դժբախտին
ոչնչով օգնել չենք կարող: Միայն, Աբբաս-խան, խընդ-
րում ենք այնպէս անել, որ շահագրէն շատ չը տան-
ջուի, եթէ կարելի է, գոնէ միայն մի աչքը խաւարե-
ցնել: Շահը բարկութեան ժամանակ հրաման տուել է,
բայց յետոյ անպաճառ կը փոշիմանի և քեզանից էլ
շատ գոհ կը լինի, որ խնայել ես եղբօրը. հաւատա
ինձ, դու դեռ վարձատրութիւն էլ կը ստանաս:

—Հազրաթ Աբբասը վկայ է, որ ես շատ ցաւում
եմ շահագրէի համար և ձեռքիցս եկածը գործ կը
գնեմ մեղմացնելու նրա տանջանքը և գոնէ մի աչքը
կուրացնելու համար, բայց, դուք շատ լաւ գիտէք, որ
այս անիրաւ դահիճները գութ և կարեկցութիւն չու-
նեն և սպասում են, որ դուք մեղմացնէք շահագրէի
տանջանքը:

—Հասկացանք, հասկացանք, ասաց Մէլիք-Գասըմ-
Միրզան, դահիճները սպասում են սովորական ընծային¹⁾.
մենք պատրաստ ենք տալ նրանց առատ ընծայ. այդ
նրանց իրաւունքն է:

Եւ հանելով գրպանից լուրա ծալած թուղթ ու
ղալամդանը նա գրեց 200 թումանի հաւալայ իր
գանձապահի վրայ ու կնքելով, մեկնեց Աբբաս-խանին:

¹⁾ Պարսկաստանում սովորութիւն է, որ մեղապարտի ազգականները
պէտք է դրամական նուէր տան դահիճին, որպէս զի մեղապարտին զը-
խատելիս, դահիճը չենթարկէ նրան երկար տանջանքի, զլուսը չը կըտ-
րէ բոլթ դանակով, կամ աչքերը չը հանէ բոլթ գործիքով:

—Ահա նրանց հասնելիքը. այժմ մենք գնանք: Դժբախտ, դժբախտ եղբորորդի, հառաչելով և արտասուելով ասաց Մէլիք-Գասըմ-Միրզան ու ուղղուեց երիտասարդ շահզադէների հետ դէպի դուռը:

—Շահզադէների երիվարները թող բերեն, պոռաց Աբբաս-խանը, երբ դուրս եկաւ փողոց: Նա բռնեց ձիի սապանդակը և օգնեց Մէլիք-Գասըմ-Միրզին հեծնել ձին:

Փողոցում արդէն հաւաքուել էր հետաքրքիր անցորդների մի ստուար խումբ. դահիճների գալը մեծ իրարանցում էր առաջ բերել և ահագին յուզմունք, բայց ոչ որ դեռ հաստատ չը գիտէր, ում գլուխը պէտք է կտրուի:

Երբ Շահզադէները մեկնեցին, Աբբաս-խանը վերադարձաւ պարտէզ, մի քանի րոպէ փսփսաց դահիճների հետ և ապա հրամայեց փշխըղմէթներին գնալ էնդէրուն և իմաց տալ շահզադէին, որ Շահի հրամանով նրանք եկել են մի կարեւոր յանձնարարութիւն կատարելու և սպասում են շահզադէին արքայական ֆիրմանը յայտնելու համար:

Բայց որսը արդէն փախել և թռչնիկը ազատուել էր վանդակից:

Մի բաւոր դժամից յետոյ Աբբաս-խանը և դահիճները համոզուեցին, որ պէտք է ձեռնունայն վերադառնան:

ՇԱՀՐԻԱՐ

(կը շարունակուի)

+